

Pričevanje Ivanka Zamida

Citation: Zamida, Ivanka , 2012, Pričevanje. Intervju opravil Saša Petejan 23-03-2012,
<http://www.campifascisti.it/file/media/Pricevanje%20Ivanka%20Zamida.pdf>

Ime: Ivanka

Priimek: Zamida

Kraj in datum rojstva: Papeži (Osilnica), 04/03/1929

Narodnost: Slovenska

Spol: ženski

Kraj internacije datum: julija 1942

internirana:

Rab konec julija 1942 - Miklavža 1942,

Gonars december 1942 - 9.9.1943

Datum in kraj intervjuja: 23/03/2012, Kočevje, 61'18"

Intervju opravil: Saša Petejan

Researcher *Lepo pozdravljena gospa Zamida. Jaz bi želela pričanje o obdobju vašega življanje, preživetega v italijanskih fašističnih taboriščih, začeti z obdobjem pred vojno. Če lahko opišete svojo družino in kraj, kjer ste živela?*

Ivanka Zamida Živela sem v Papežih, mama, oče, pa šest otrok nas je bilo. Smo bili Osobenki, so rekli. Malo posestva. Smo mogle punce delat vsepovsod. In maline nabirat in vse. Oče je bil bolj bolehen, je šel delat na Hrvaško, pa ni dobil dela, pa si je za dol sposodu in spet za nazaj denar. Doma smo imeli, smo jemali na knjižico koruzo pa vse to, ker je bilo naše premalo. Trgovec je kar pisal, potem smo pa prodali nekaj lesa iz gozda, da je oče tisto poravnal, tisti dolg. In tako je pol sestra, ta, ki je najstarejša bila, še starejša je bila pa invalid, 80 procentni. Ta ta druga sestra je bila dve leti mlajša, una je bila 23, sestra ta je bila 25, ena sestra, ki je umrla gor v Čabru, je bila 27, jaz sem bila pa 29, brat je bil pa 21 - letniki, mislim, ne. Eden pa je bil 14 letnik. Tisti je bil pa v Franciji. Delal je gor ne. No in tako smo se mantrali pol in glih smo si bili malo hišo poflikali s tistim denarjem in vse, je pa to prišlo. Vojska. In - pa tudi izdajalci so bili, no. Mamo so mojo pa pa še ene pet, štiri ženske, so enkrat prišli, rekli so, da so partizani, so pa pobožne ženske ble, no, pa da jih bodo vzeli. Pol je pa terenc izprosu, da ne, ker bodo pa jutri Italijani pa mene. In tam, tistikrat se je moji mami zmešalo, no, v glavi. Ni mogla ni jest, ni spat, nič. Samo hodila, pa hodila, pa hodila, pa: "Jaz nisem nič kriva, pa jaz nisem nič kriva." So pa pri cesti dol je bila trgovina in gostila (Dobro govorim?), dol, in so vdrli noter. Nekdo je izdal, da je trgovec skril pijačo in so ponoči prišli partizani in so odkopali in so dobili tisto. In so znesli tle pri Kočevski Reki, Ravne pri Kočevski Reki. In on je pol prišel, tisti trgovec je prišel z Italijani gor, ko so prišli. Moja mama je pokleknila pred njega, je rekla: "Jože, mi nismo bili nič krivi, mi sploh nismo vedli, kaj se dela." Pravi: "Kaj ste tiste babe, ko ste pile." (Al dobro govorim?) "Tako so pile moj rum pa ne vem, kaj še." "Joj, Jože, mi nismo, mi nismo." Ker nas ni pustila nobenga ven, ne. Slišali smo samo, ko je cegu padel na pleh. Je bila zraven skladišče pokrito, pa je ropotalo ponoč, saj veste. In tako so pol odšli. Po hišah so pa že itak vse pobrali Italijani ta boljše, kar je bilo.

R Torej, *ko so Italijani prišli v vašo vas, kaj se je tisti dan dogajalo?*

IZ Bil je navaden dan, ne. In so prišli in so obkolili vas, ne. Vojaki po hišah so kradli, ne. So vzeli, kar je bilo kaj koristnega, saj dosti ni bilo, ampak je bilo vseeno. Kure so polovili. Prašiče, pa so dol na tovornjak peljali. Kar pa ni šlo, so ustrelili, ne. Pri nas ni hotela telica jet nikamor. So jo kar ustrelili, pa so jo pol zvelkli dol. No in moške so pa zvezali pa so jih v šolo dol zaprli. Moj oče pa je tudi bil brez reklca, brez vsega. Jaz pa kot najmanjša, pa taka, sem bila bol, se nisem tako bala, ne. Sem kar med nogami Italijanom smuknila noter in sem atu prinesla reklc. Pa malo je imel tistega tobaka nasušenga, kaj jaz vem, kje je nabral nekaj. Tisto sem mu dala pa v rekelc noter. Pa sem šla spet ven. [...] Oni so še tam ostali. Nas so pa naprej v Plešče na Hrvaško stran. Tam je bila ena baraka velika in tja noter so nas zaprili. Moške, tiste, ki so živi ostali (IZ pogleda svojo desno roko in reče: "Ma, kako se mi trese.") so naprej v Gerovo, ali jih je bilo pet ali sedem fantov, mladih. So jih tam v Gerovu ustrelili. Saj je tam spomenik tudi. Mi smo pa potem na Pleščih čakali transport, da smo šli naprej. Pol so, ko je moj oče šel iz hiše, iz tam, kjer so bili zaprti, je rekel, da je glih najbolj gorelo. Da so vse. Hiše so bile, večinoma les pa tako, seno je bilo vse v skednju že spodaj pospravljeno, to je, ko bakla je gorelo, ne. No in potem se nismo več videli. Ko je prišel nazaj izza mosta, kjer so imeli zaprte, je povedal, kaj se je zgodilo in pol je bil znami tam. Mi smo šli skupaj v internacijo. Samo on je šel z moškimi, v moški logor. Mi pa v ženski. So nas prec ločili.

R *Ko se je oče združil s celo družino, kaj je povedal, kaj se je zgodilo?*

IZ To, kar vam jaz zdaj povem. To se je. Ves je bil prestražen. Je imel 54 ali 57 let, ne. Saj vidite, kako so bili moški prej. Postarano vse, ne. No in tako je.

R *Je bil oče priča streljanju talcev?*

IZ Ni bil priča. Ni. Ni bil priča, ker ti so bili v Zamostu zaprti, uni so bili pa tam, ob mostu Osilniškem.

R *Kje se je cela družina združila preden se je nadaljeval transport?*

IZ Na Pleščih so nas na tovornjake. Pa nas so v Bakar. Smo v Bakru bili enih štirinajst dni v enih konjskih štalah noter. Mama, ki je bila bolana, je bila pa v eni leseni, v Bakru je ena lesena baraka, je bila. Ko je bila taka, ne, so ji, skozi ko se je hotela zbuditi, so ji inekcijo zapičili, da je mirovala. Ni tela pa ne pit ne jest, nič. Jaz sem jo šla obiskat, pa sem tela neki pit ji dat, pa bi me bla skori prst odgriznila. Toliko se je branila. Je bilo vse zastrupljeno, ne. In tako je reva tam šla pol z nami. Na nosilih je šla iz Plešcev že. Je rekel italijanski zdravnik, da če ne bi bila interniranka, da bi se ji dalo pomagat, ne. Tako ji pa niso nič, ne. No, pol smo pa šli tja. Mama v nosilih. In spet na Rabu v nosilih. Pa so jo pustili spet v enem skladišču noter, ko je bilo. Tisto kapo baraka je bil noter pa ti, da je čakala. Sestre dve so bile. Ta, ki je bila 27 letnik, pa ta Štefka, ki je bila 25. Jaz pa ta, ki je invalid sva šle v en šotor čez noč. Je bil, tisti šotor je bil od kapo barake, od Vojkota. Iz Gerova je bil. In smo ležale na kruhu, na kupu, na vrečah kruha, ki je bil noter, suh kruh, ker je kradel, ne. A si nismo upale en košček vzeti, ne. Veste, da smo bili lačni, ne. No in pol zjutraj so pa dobili pol tiste šotore. Mamo so pa nosili, odnesli v rešilca in tisti krat pa se je ravno prebudila. Smo samo roke videli: "Otroci moji, ne me zapustiti, ne me pustiti." Samo roke je bilo z nosil videti pa kričanje, ne. Kaj češ? Saj jo ne bi bila rada pustila, ne. Pa so jo odnesli in je nismo nikoli več videli. Čez ene štirinajst dni, tri tedne pa pride iz pisarne, pravi: "Je Julijana Zbašnik tle. Je tle v vašem šotoru?" In mi vesele, veste, ker smo bile punčke. Mama bo prišla, ne. Jaz sem skočila še bolj. Jaz sem jo imela strašno rada. Pa jaz sem rekla: "Kaj bo prišla nazaj?" "Ja. Ja," je rekel: "Bo." So pa rabili podatke, da so v Osilnico na matični urad poslali osmrtnico, ne. In tako je nismo pol nikoli več videli. Oče je bil pa na Rabu. Ko smo šli mi v Gonars, je bil skozi na Rabu. Je pa hodu nas obiskat na Rabu tudi. In smo tu bile pridne ali smo bile neumne. Šparale smo iz štirih, da smo mu en hlebček dale, ko je prišel. Če je pa kdo drug prišel, smo mu pa poslale, da je bilo za njega. Če ne bi bil šel. Tako da. Še enkrat smo dale po bratrancu. Pa je pojedel. Mu ni dal nič. Lakota je bila. No in tako je on tam sam ostal. Me smo šle v Gonars. Pa tudi nisem pol vedla za njega, ali je živ.

R *Vrniva se najprej k obdobju transporta in prihoda na Rab. Kakšen je bil odnos italijanskih vojakov do vas?*

IZ [...] Moj oče je rekel, ki je bil v Zamostu, kjer so bili zaprti, da jim je govor držal. Je govoril slovensko. To je bil kakšen Primroc najbrž, ki je znal. Je rekel: "Vem, da nas boste sovražili. Da nas so vražite. Ampak mi nismo krivi. Krivi so vaši izdajalci, da se je to naredilo." Pravi, da so mu šle solze tistemu oficirje, ki je to bral. Tako. To je moj oče rekel. No in tako. Je pa šla ena družina pod zaščito iz ene vasi. In pole je prišla tista družina z njimi. In pole so šli glih tako v internacijo, ko mi. [...] Veste, kako je bilo takrat. Tudi partizani niso imeli, pa so vzeli tam, ker so čutili, da je kaj. [...] To je bila vas Bezgarji. [...] Ma niso bili bogati, malo večji kmetje so bili, ne. So jim nekaj pobrali, pol so bili pa jezni, pa so šli k Italijanom pod zaščito. Ampak ni pomagalo nič. So glih tako šli.

R *Ko ste bili na Rabu, vi ste bili potem sami otroci?*

IZ Same, ja, same. ... Same med odrslimi. Štiri sestre smo bile. Bratje so bili pa v Franciji. Jih ni bilo doma. So šli tja pred vojsko, tik pred vojsko. In mi smo bile pol štiri sestre, za to invalidno smo skrbele skozi in smo jo vodile ko Kar smo mogle, smo ji pomagale. Uši smo ena drugi obirale. To je bilo uši, da so kar letele.

R *Lahko čim bolj natančno opišete bivanje v taborišču? Kako je izgledal dan. Kakšni so bili odnosi z ostalimi taboriščnicami?*

IZ Mislite na Rabu?

R Ja.

IZ Na Rabu je bilo, kaj čem vam povedat. Hudo je bilo. Zjutraj smo samo slišali tiste porcije, ko so ropotale, ko so šli po tisti kofe na kotel, ne. Pa dobili smo 7 dag kruha, tak hlebček, ne [*IZ pokaže na dlan*]. Pol smo pa tavale tako po logorju, sem pa tja. Pa si uši obirale, si kaj oprale, kakšno kunj. [...] Dost nami ni bilo niti več prav. Jaz sem imela v enem kovčku. Nekaj so se mi še miši zaredile noter, mlade miške. Je bilo vse požrto. Kaj čem pol. Sem vse skup stran vrgla, ne.

R *Ste imela v taborišču odnos s sovaščani. Vas je kdo ščitil?*

IZ Ne. Nihče nas ni ščitil, ko so vsi rabili zaščito. [...] Me smo bile same štiri. [...] Zdaj o Rabu govorimo, ne? Na Rabu smo bile, ne. Jst sem mogla, do 14. leta smo mogli posebej na morje, ker so starši pojedli (hrano) enim otrokom, ne. In jaz sem morala tja. In sem dobila tam pol jabolka pa tisto mineštro, kot bi jo tam. Pol so nas popoldne pa nazaj (vodili), ne. Ampak ko so nas nazaj pripeljali, sem pa jaz spoznala. Spoznala, no, sej sam punčka. Je pa tam en profesor bil: Tavčar iz Ljubljane, pa je spraševal za otroke brez staršev, ne. In jih je tam en kup imel. So pa tam paketi prišli iz - to je bil Gonnars, veste, zdaj pa jaz za Rab pripovedujem, ne. Kopat smo se šli, pa ko smo nazaj šli, nismo smeli. Če je kdo skočil v vinograd, nas je Italijan, vse na tla vrgel in pohodil grozdje. Ko smo nazaj prišli, pa smo šli k svojim, ne. Drugač, da bi bil kakšen pribolšek. V vodo so nas silili, štrik je bil napeljan. Vi ste bili že na Rabu? Zadaj za, ko je bil logor, kjer je zdaj spomenik, se prav vidi zaliv, morje, in tam smo hodili, no, kopat se. Ampak jaz sem bila tako žalostna. Nič se nisem mogla z nobenim družiti. Na porcijo sem se usedla, toliko, da sem imela noge v vodi, nič družga. Toliko mi je bilo hudo.

R *Ste kdaj videla voditelja tega taborišča, odgovorne ljudi. Kako so se oni obnašali do vas?*

IZ Oh, to je bil pa uni iz Gerova, je bil kapo, Vojko. En Srb, bil je žandar pred vojsko. Je imel družino tudi on tam. In družino, samo bogca v roki, pa molile. Bil je fant, pa hečerka in žena. Smo jih videli, ne. Ona je samo molila pa molila, žena, ne. On pa tako grob. Grob. Jaz sem enkrat blizu bila tam, ko so otroc mešali po tistem korenu gnilem pa to, po smeteh, ne. Sem bila v bližini pa me je tako po glavi udaril s tistim. Imel je tisto palčko, kvadrat ne, na koncu je bila pa špica, da je potegnil nazaj, ne. Sem imela klobaso čez glavo. Ne, ne, niso meni pustili, da bi po kotlu tiste smeti zbirala, nikoli. Ker tisti je vsak šel, ki je to pobiral. No, drugač je on bil obup. Obup. Saj so ga pol ubili, ko so domov prišli ljudje. Pri Čabru je gor zakopan. Če niso že odnesli kosti. Domačini so ga ubili brez sojenja, brez vsega. Obupen je bil.

R *Torej, če razumem, vi v taborišču niste imeli paznikov oziroma odgovornega Italijana, bil je domačin, ki je govoril vaš jezik?*

IZ Ja. Ja. Drugače so bili pa tako Italijani. Pa bom še to povedala. Tistikrat na Miklavževo, ko so nas odpeljali, so nas vse ... tisti prostor, da so nas skopal, do 14 leta na balin ostrigli vse. Pa s tistim žveplom namazali. Nas otrok niso, ker ni bilo dlak, neč, ne. Kar je bilo pa odraslih, so bili že fantički ornk, ne. Ženske so pa vse s tistim žveplom. Pol smo pa tiste cunje dobili nazaj iz kotlov. Smo si pa tisto spet oblekli. To je bilo groza. Nečloveško. To ni za povedat, ne. Meni je Dušan prinesel, sin, tisto kaseto iz Raba, ne, ko so bili s Hermanom tam. Ne morem gledat. Tako, kot je prinesel, tako imam tam. Jaz imam toliko živce slabe, da vam ne morem povedat. Tudi ne spim ponoči.

R *Je kdo v taborišču poskrbel, da imate delo?*

IZ Nič. Ni bilo nič dela. Kar smo sami sebe obirali. Tisti kuharji, kar so tam kuhali, pa to. So pa tudi kradli.

[...] Tako so jih privezali zad z rokami na kol, da je moral na špicah (op.av. prstov) stat, ne na celi nogi, na špicah. So pa cela kolesa ukradli sira, pa makarone, pa tako. Pa kjer so bili kakšni njihovi ljudje, je šel v kotlu do dna, druga če pa od vrha, ne. Sam, največ je bila sama buča. Buče, tiste rumene, pa kakšen makaron noter, tako da je prec šlo naprej, ne.

R *Ste vi kdaj gledali, če so kakšni ljudje z otoka okrog taborišča, ki vam lahko pomagajo?*

IZ Ne ne. Kar bi jaz vedela, ne. Nič ni. Ker niso tudi pustili. Glejte, če so nas tako mimo vinogradov tako peljali, da ne bi kdo kaj. Nič. Čisto nič. Edino tam tistega pol jabolka. Tudi to ne bi vedela, ali je vojak razdelil ...

R *Torej, kot razumem, ste bile s sestrami zaprte v ženskem taborišču?*

IZ Ženskem, ja. Oče je prišel včasih, ko so prišli na 14 dni, tri tedne na obisk s spremstvom, ne.

R *Ali veste, če je oče v taborišču delal?*

IZ Ni. Ni, saj tudi mogel ni, ker je bil kot - sama kost pa koža. Stric mi je umrl tam. Teta mi je umrla. Da ne govorim, najmanj enih deset vseh skupaj, tam in doma, kjer so jih pobili. Ko smo šli v internacijo, so mislili partizani, da gre transport ljudi, da bodo rešili, ali pravzaprav obratno, da živino peljejo, ki so jo pokradli, ne. So bili pa ljudje. In so napadli. Tam mi je sestrična umrla, eno leto mlajša od mene. Jo je mitraljez zadel čez trebuh. Je še štiri ure živela tam v Gerovu. Vsa čreva je imela zunaj. Pol od njene ... ena sorodnica njena, saj zdaj ni važno, jo je mitraljez zadaj, ko je sedela v tovornjaku, tako je sedela in obsedela in zgorela pol tudi. Ker je bila mrtva na licu mesta.

R *Ali vas je v taborišče na Rabu prišel kdaj obiskat zdravnik ...?*

IZ ... Nikoli nič. Nič nič nič. Nič. V Gonars je bilo pa toliko boljše, ker smo bili v barakah, ne.

R *Dajva se še nekaj časa zadržati na Rabu. Kateri so bili najbolj življenje ogrožujoči dogodki?*

IZ To je bilo na. Mislim te ljudi, to je bil naš konc, ta, gor: Čabar, Osilnica, gor, ko smo bili revni. Pa spadali smo pod provinco Fiume - Reka. Ti ko so pod Ljubljano, so dobili pakete, pa vse, mi pa nič. Nič nič nič. Edino, ko so tiste - spet bom zmešala z Gonarsom. Nobene stvari, samo kar smo dobili od Italijanov na Rabu. Neč.

R *Kaj je to pomenilo, da ste štiri dekleta brez staršev internirana. Kaj je bilo drugače za vas od otrok, ki so imeli starše?*

IZ Jezus. Ne morem vam povedat. Jaz sem bila samo žalostna, pa žalostna. Samo stiskalo me je tako not (IZ pokaže z roko na prsni koš). Pa sedela, pa gruntala. Sem zjutraj slišala tiste portcije, se mi je sanjalo, da mama žgance mešajo, pa da pokrovko ropotajo. Sem se zbudla, pa sem videla, kje sem. Nas je bilo pa dve družine v tistem majhnem šotoru. Si samo lahko sedel, tisti nizki šotori. Če si se dotaknil, ko je dež padal, je prec teklo. In tam je bilo tisto hudo, ko je bil tisti naliv. Tam je moja staro mamo skoraj voda odnesla. Je bila 82 let stara in je bila taka poplava, dol je prišla v žensko (taborišče), čisto sleklo je vse. Vse tiste kikle je potegnila voda. [...] K sreči smo mi še neki od mame imele, da smo jo oblekle. No in ona je, ona je bila pa iz Žurg doma. Ona je bila pa drugi transport za nami. So šli pa naravnost na Rab. Niso bili v Bakru zaprti.

R Lahko se vrneva še na to obdobje v Bakru. V kakšnih razmerah so vas tam držali pred transportom na otok?

IZ Nič, smo bili zaprti. Nikamor nismo smeli. Če je kdo imel kaj, kakšno stvar, da si je skuhal, kak lonc, če je kdo imel kej, so tam nekaj prižigali trske, pa tisto. Bil bolj kot gost, ne. Sem si tako zapomnila. Mi smo imele majčkeno koruznega zdroba s sabo. Ne vem, kje smo ga dobile. In sem eno domačinko prosila, da bi posodila lonc. Pa ni hotela. So bile ženske []. Nobeden ni za nobenega maral dost. [...] Pol je ena rekla, Francka je bila: "Kaj te ni sram, da sami otroci so, pa jim še lonca ne daš." Pol ne vem.

R Ko ste bili na Rabu, ste opazili, da so poleg vas, taboriščnikov, v šotorih še kakšni drugi taboriščniki, ki so živeli v drugačnih razmerah?

IZ Niso, pa tudi ženske smo bile vse tako, vse revno, vse je bilo tako, izčrpano, ni nobeden nič. Enkrat je ena tela pobegniti ven. Ena ženska. Pa so jo v žici dobili. Ustrelili, ne. Ja. ... Z Rab ne bi več vedla

R Se lahko še spomnete trenutka, ko so vas ponovno vkrcali na barke, odpeljali na pot in potem odpeljali v drugo taborišče v Gonars. Se spomnete?

IZ Ja, se. Smo. Na Rabu smo šli, saj sem povedala, decembra, in tako smo šli v Reko, ne, v Reki je bilo kar iz ladje na tovorni vlak. [...] Smo pol šli v Gonars. V Gonarsu pa je bilo glih toliko mraz, da je bilo toliko snega, pod drevjem ga ni bilo, ne. Mrzlo je pa bilo. Sem vam pravila, koliko so mi bile noge mrzle. Ko mi je dež, naliv, morje je pljusalo na ladjo. Bruhali smo. Vse je bilo. No, in smo tam prišli pol. Stara mama je pa bila že v Gonarsu. ... Je pa zbolela. Jo je pa sestra Štefka šla obiskat v ambulanto. Tok so pustili po enga, ne. Je pa tako delala, reva, ob poslo [IZ pokaže z roko in oponaša gibe dlani, s katerimi je babcia kazala na mesto na postelji]. Je pa imela tako eno skorjo kruha spravljenega. Pa je delala tako z roko. Ni mogla več govorit. Ko čes, da si bo vzela, ne. Ni. Ni. Ni človeško, da bi človek povedal, kaj je bilo vse.

R Lahko poveste v Gonarsu, v katero barako so vas razporedili?

IZ Enaindvajset.

R In kakšno je bilo življenje v tej baraki?

IZ Isto, samo kar smo bili pod streho. Isto je bilo. No, tam sem se jaz bla spet nekaj znašla. [...] Mi smo ble v enaindvajset, v dvajset so bile pa Ljubljancanke, punce ljubljanske, take lepe punce. [...] Dol nižje so bili pa moški. Glejte, kaj mi dela [IZ pogleda svojo desno roko, ki se začne močneje tresti, sicer ji roka podrhteva že ves čas] Pa je tle zmeraj hodu klicat eno. Aci ji je bilo ime: "Aci, prosim, a greš mal k plotu?" "Tako, Oti," je rekla. Pa smo takoj vedli. In tisti fant je potem enkrat zbolel in ga ni bilo več k ograji. A nas otroke so pa, tako so bili moški dol, [IZ skicira z dlanjo po mizi] tle so bile barake, tle je bilo pa tako ograjeno, se ni hodilo, pa eni kotli so bili tam, je pa...nas otroke do 14. leta so imeli tukaj, ko smo z morja prišli, da ne bi pojedli starši, in smo bili tle notri se zadrževali. Pol pa pride ta profesor Tavčar, pa sprašuje, kdo je, kdo nima staršev.

R To je v Gonarsu, ne.

IZ V Gonarsu, ja. Jaz sem pa, sem rekla: "Gospod," kaj sem mu rekla: "Mame nimam, oče je pa nas Rabu ostal, tak, da ne vem, če je še živ." Je rekel: "Kar pojdi." In smo dobili tisti, kar so bili prej v tem logorju moški, ki so šli potem v Padovo, pa Renicci, tam nekam. In tiste pakete niso pošiljali za njimi. So razdelili med otroke. Tisto sem. Ampak spet smo mogle pol it prec v barako, da ne bi drugi otroci se raztrgali pol tam. Tistikrat vem, da sem dobila en tak kos kruha takega belega. Saj pravim, iz Ljubljane je čisto frišno prišlo. In sem nesla do mojih, da ma tudi ta sestra, ki je bila bolana, pa. Smo pol tisto pojedli. Še je bila ena nad nami, ena ženska brez otrok. Saj mi je še danes žal, ko sem ji kaj dala. Žleht je bila. No in je rekla, ko smo šle iz internacije, da naj to sestro, ki je bila bolana, naj jo kar kje pustimo, jo bodo že potolkli Italijani ali pa... Kakšno srce ima, da bi šla sestro pustiti sredi Italije, ne. In ne gre mi še danes to. Še danes mi ne gre to. No pol pa je spet od tistih moških je k plotu zmeraj en fant hodu. Pa pravi: "Kaj je punčka, bi ti hotela mineštro?" Ni tel nič to jest. Sem rekla: "Bi." Mi je zil v

mojo porcijo, jaz pa pokrila. Samo pol ko sem šla v barako, sem s prstom pritisnila pokrovko, ko smo mogli vzdigniti, da so prazne porcije. Sem dvignila, pa smo nesle, da sem pol razdelila še med sestre. No, to je bilo en cajt, pol pa ni bilo nič. Pol pa enkrat k plotu pride, je bil najbrž pa zbolu. No, je rekel: "Punčka, zdaj pa si že skori bolj fajn kot jaz." Ne vem, pol, kam je šel, kako je šel. Pa ena Majda je bila tudi. Tako da smo se tisti krat s sestro zmenile, če bomo, kdaj punčko imela, da bo Majda. Pa me je ona prehitela, je ona dala Majda hčerki. No in tako, jaz sem pol pa Nada. Je bilo. Tam je bilo obupno. Obupno, obupno. Nisi imel kaj. Tam je bila kantina. Kaj češ, bonov nisi imel. Župnik je hodil tja maševat. Tudi nisem šla k maši, vam po pravici povem. Zato, ko je doma mašo imel, nad mrtvimi je blagoslavljal jih, nad živimi, ko so jih postreljali, in od tistikrat ne grem več k maši. Saj ne rečem, je bog ali ni bog, samo, če bi bil, bi nekaj naredil tistikrat, ko smo toliko trpeli.

R *Torej, če zdaj razumem. V Gonarsu je bilo mogoče imeti bone. Kdo je imel bone?*

IZ Kako bi vam jaz vedla, ne vem. Ko je kdo imel kaj denarja, da je zamenjal. Če je kdo kaj imel, ne. Pa so pol noter v tisti kantini kupili. Jaz ga nisem videla interniranca, da bi kdo kaj imel. Ja.

R *Potem drugo. Omenila ste, da ste lahko dobili pakete. Ste ve sestre imel koga, da bi vam poslal paket?*

IZ Nismo. Teto smo mele, je bila še bolj revna kot mi. Teta je pa naredila, ona je tudi na hrvaški strani bila, očetova sestra. Ona je takoj, ko smo prišli, naredila prošnjo za domov. In je prišla prošnja rešena, samo župnik bi mogu še podpisat, pa ni hotu. Je rekel: "Šta čejo žderat," doma, ne. A moja mama, in bi nas pustili župniku, saj nismo dost imeli, ampak, kar je še bilo tiste zaseke, ko smo jo mi doma delali pred vojsko. Veste, kaj je tisto. V tiste diže smo dajali suho meso noter. Saj ni bilo veliko. Je vse župniku dala rajši. Mislim, ko bi lahko teti dala, ne. Da bo molil za nas, ne.

R *Ta župnik, kje je bil?*

IZ V Pleščih.

R *Torej, to je bilo pred odhodom v taborišče.*

IZ Pred odhodom, ja.

R *Potem ste pa omenila, da je tudi v Gonarsu bil župnik.*

IZ Je, tudi je hodil. Tako, on je prišel za veliko noč, ko je bilo. Nam je prinesel, ne vem že kaj, ali je bilo jabolko ali pomarančka. Nekaj, ene dve stvari nam je prinesel za veliko noč.

R *Katere narodnosti je bil župnik in kateri jezik je govoril?*

IZ Ne vem, ne vem. Ne vem

R *Ste imela več stika v Gonarsu z vojaki, z vodjo taborišča ali z zdravniki?*

IZ Nič. Zdravnika sploh ne vem, da je kdo bil. Vojaki, kar so bili na straži, gor na vrhu. Mi smo spale. Še to moram povedati. [...] Tako je bila baraka [IZ z dlanjo riše po mizi], pol se je šlo pa, tako, na stranišče. Dol pa je bilo tako, tiste cev, ko je tekla voda noter, ne. Spodaj je bil odtok, zgoraj pa je bil dotok. Pa smo hodile se umit pa vse tja. [...] Eno jutro gremo, pa se je ena ženska obesila na tisto cev. Se je obesila na vrhu, kjer je bila voda dotok. Pustila je štiri otroke v postelji. Ena Primorka je bila. Se je obesila od hudega. In tisti otroci pol, ne vem, kam so šli. Kam so šli? No in ko smo šli mi v barako, je kričal tisti stražar: "Vai via. Andra a dormire." Mi smo pa rekli: "Niente dormire. Sempre dormire." "Dio porco," pa je zaropotal malo s tistim mitraljezom, ne. Saj verjetno ne bi steljal, ne. Pol smo pa šli. Seveda, otrok je nagajiv, ne. Sem bila pa tako zbolela, da nisem mogla v barako prit. Tak pravec je bil [IZ pokaže z roko na višino približno 12 centrimetrov], veste, pa sem po vseh štirih noter prišla. Nikakor, nič. Veš, da če nisem mogla žgancev jest, ko mi je ena prinesla nekaj. Pa nisem mogla, ne. Da sem bila res bolana, ne.

R *Kako ste zbolela?*

IZ Ne vem. Švoh sem bila. Driska. Če sem imela 29 kil, pa sem bila 14 let. Una sestra, ki je bila dve leti starejša, je imela pa 30 (op. av. kilogramov). Pa tudi umrla pred leti za rakom. Tako, da ... ne bom,

ne morem povedat. Samo ko sem komu povedala, sem rekla: "Veš, da sem bila bolana, če nisem mogla žgancev jest." Nekdo jim je posodil lonček, da so skuhalo nekja, ne. ...Še sem mislila nekaj s tem povedatSestra, ta ki je bila invalid, je tudi zbolela. Tako je bila suha. Kri je šla od nje. Umret pa ne, ne. Taki so zdravi umirali, ona pa prestala, a ne. No, pol se mi je fržmagalo, ko je ona rekla, pustili bi jo nekje, ne. Kaj boš pustil. Toliko so skrbel zanjo. Kar sem jaz prinesla, to smo vsi enako jedli. Še tisti ženski sem dala zmeraj nekaj.

R *Greva pa potem na tisti trenutek, ko se internacija konča. Kako se spominjate zadnjega dneva. Kaj se je takrat dogajalo? Kako ste se obnašale?*

IZ Jaz sem kot otroci, vsi smo hodili tam okrog, ne. In smo slišali, da je kapitulacija. To je bilo tle bolj, mi smo bili pa tukaj (z roko poknovno pokaže po mizi in označi dve oddaljeni točki). In sem v naš konc jaz prva prinesla, da Italijani so propadli, ne. In tako smo potem vsi bili vzhičeni: "Domov gremo. Domov." In Italijani so že bežali s tistih stolpov. So šli dol. Videli smo že, eni so bili taki organizirani: partizani, ali komunisti, so zasedli tiste, da ne bi kdo poškodoval ujetnikov, ne. No in pol smo pa - kako domov? Vrata so odprli na taborišču. In če nebi tistikrat me šle pri ta prvih, ne bi bile. Moški so potem šli vsi v Dachau. So jih Nemci pobrali. Mi smo šle pa veste same štiri, pa še so šle ene dve družine z nami z našega konca peš v Udine pa tam noter, Palmanova, pa kaj jaz vem, kod smo hodili. Pa smo šle na vlak. A Italijani so se tako bali Nemcev. "Tedeschi, Tedeschi. Poveri. Silenzio," da so hudobni, naj bomo tiho. No, mi smo pa v prvem mestu, ko smo prišli, so kar z, ne vem od kod, s kakšnih oken bolj visoko so padale dol štručke, hlebci. Bifeje so kar odprli, kar je hotu kdo pit. Ljudje, ne. A, jaz pa moja sestra, ta pred mano, smo pa šle. Pa nas je ena ženska povabila noter. Nam je kofe skuhalo, tak bel fini, pa bel kruh. No in tistikrat je eden tako pogledal čez vrata, mož njen, je bil Italijan. Pa je reku, je rekla, če bi ostale pri njej. Kje boš ostal, sem rekla, da ne. Je pa govorila malo hrvaško. Je rekla, da je bil mož na Reki: "Moj mož je veliki oficir," pravi: "Kad če bit rata konc, če nas ona pelat u Jugoslavijo," ne. A me pa ne, ne pa ne. Sestra ta, pred, ta invalid so me že iskale, da kje smo. Pa pridemo ke vse take. [...] Tisto noč smo tam prespale. Tisto malo mesto, ne. Moglo bit že bolj tako, ker so tudi krave imeli. Ker smo prosile za spat, pa nas je ena Italijanka v štalo peljala. Saj je bilo čisto, lepo. Še danes vidim, taka lepa krava, debela. Tako je bilo pa seno in tisto, pa smo se ulegli. Pa je rekla: "Chi non volere dormire qua, andate fora," pa je šla. Mi smo pa tam dormire.

R *Gremo kar naprej. Kod razumem so partizani vstopili v taborišče v Gonarsu, je nekdo prevzel taborišče ali so ga Italijani samo zapustili?*

IZ Zapustili so ga, zapustili. Zapustili so. In pol naslednji, ene dva dni, ko smo mi šli ven, so zaprli vrata, niso več pustili. Ker so uni, domačini, so prišli krast. So vse te iz skladišč znesli ven. Pobrali ne. In so potem vrata zaprli. Nismo smeli več tako ven. No, in eni so rekli, mi bomo šli, mi se bomo peljali, so prišli pa Nemci. So pa šli. Moja dva bratranca sta v Dachavu umrla, ki so jih odpeljali. Če bi šli z nami, bi kateri še živ ostal.

R *In potem se spomente od kod iz Italije ste se vrnil v Slovenijo?*

IZ Mi? Ja. Tam iz tistega mesta smo šli pol na vlak. Ne vem, kako se je imenovalo. Na vlak. Samo Italijani so rekli, naj bomo tiho, da nas ne bojo Tedeški slišali. No in smo me, smo se posedli noter, in smo se od tam peljali na Rakek. Skoz do Rakeka. V Rakeku je pa glih prejšnji dan bila borba s partizani. Koliko so razorožili Italijanov. Jebilo pušk kot skladovnica drv, ne. A nas so pa pričakali z makaronflajš. Še danes vem, kaj je bilo za jest. Fini makaronflajš. Kmetice so prinesle pa kar tiste košare. Kdor bo hotel jest, ne. A mi smo se pa potem vstrašili, ko so Nemci na trebuhu ležali na Rakeku. Ko so pa stražili, da ne bi bil spet kakšen napad iz Cerknice. Pa ni bilo nič. Majhno bi bil kateri poropotal, pa bi vsi na tla padli. Pa ni. Se pravi, da so bili tudi oni. Jih je strah bil. Pol smo šli na Rakek, z Rakeka smo šli peš v Cerknico. Peš smo šli. Iz Cerknice, saj pravim, tam so nas tako pogostili. V Cerknici. Pol smo šli pa s tovornjakom v Čabar. Čisto tam dol: Prezid pa Čabar, ne. Pa še prav zaprav v Prezidu so nas s konji, ker je bila cesta prekopana. Ni mogel jiti avto. So nas pa s konji prepeljali v Čabar. V Čabar smo prišli. Nimaš kam. Doma je požgano. September mesec. Kaj češ? Smo šli pa k teti, atovi sestri v

Mandlje. [...] Sej pol se je pa začela tista mučeniška pot. Fehtat okrog, ker ni bilo kaj jest. Ona tudi ni dost imela. Ves krompir smo ji pojedli, kar je imela za prašiče tist drobno. Vse. Skuhali smo krompir, malo tiste moke noter, pol pa pol litra mleka je bilo za zvečer in zjutraj, drugo pa voda noter. Tako, da si pojedel, si takoj moral na stranišče. [...] Smo fehtale okrog. Ta sestra, ki je umrla lani, je šla dol čez v Belo Krajino. Še je sneg zapadu. Pa je bila skoraj bosa. So pri kmetih delale, da so pol kej dobile. Jaz sem šla pa z eno atovo sestrično, pa ta sestra pred menoj, smo šle pa tle proti Ribnici. Smo prosile, ne. Pol pa tam reče ena njena kolegica, da če bi katera ostala, pravi, tle so družine, ko rabijo take mlade punce, ne. No in tako smo se pol tam zmenli, da sem jaz ostala pri starih, sestra moja pa pri mladih otrocih tam. So še dvoje rodilo, ko je bila ona tam. In tako smo tam služile štiri leta. Samo za hrano, da smo dobili domov. Domov so nosili pa ata pa ta sestra starejša, če vam je kaj znan ta konec, Grčarice pa tam. Iz Dolenje vasi pa skoz Grčarice pa tam čez Medvedjek, pa dol domov. To je šla reva boga enajstkrt v enem letu. Sestra, ta. Me smo pa sam, kaj, koruzo pa kaj tacga so dal, ne. Jaz sem še dostkrat kakšno kepo ukradla zaske, ne zaske, ocvirkov, ne, da sem jih v papirček zavila, ne. Ja, enkrat sem še nesla dve kokoši, pipke mlade, sem šla tudi jaz domov pogledat. Pa sva šle tle gor čez Medvedjek, gor so bili partizani. Pa so prišli, ki so videli, da gremo, pa brzostrelke, pa smo povedale, kje smo bli, kam gremo. Pol je pa rekel: "Kaj punčka, a prodaš kure?" Sem rekla: "Ne prodam, ker jih nimamo doma nič. Smo iz internacije prišli." Pa bi lahko vzel, če so toliko kradli, kot zdaj govorijo. Tiste pipke smo domov pol prinesle. Oni so pa. Nič nam niso hotli. Mi smo šli po svoje, oni pa po svoje. A dobili smo pa zmeraj v Grčarskih Ravnah propustnico, da smo šli lahko v Dolenjo vas tja čez, če bi nas domobranci ali tisti dobili, da kaj iščemo, ali kaj smo. Pol smo jo pa [...] pod eno lubje skrili, da nismo s seboj nesle. Tam smo skrili pod to lubje. Pol smo šli pa naprej. In tako smo cele štiri leta jaz pa sestra bili tam. A, sem pa rekla, hudič, zdaj je pa cajt, da gremo enkrat od tle. No, pol smo pa šle. Aj, je bil tak jok. Tako so nas radi imeli. Ko bi gospodarja nesli zakopat. Poredne smo ble. Jaz sem delala po njivah bolj, una pa pri otrocih.

R *Kako pa se spominjate konca druge svetovne vojne, kje ste ga dočakala?*

IZ V Dolenji vasi. Jezus. Tiste tudi ne bom pozabila, kok so se poskrili ti ljudje, vaščani, ne. Ker dosti jih je bilo pri domobrancih, ne. [...] Naša hiša je bila tista bolj ob vodi, tako gor, tle je bila pa pot za Lipovc, za vlak, ne. In so tle čez partizani hodili. Jaz sem pa tle gledala. Skozi sem stala. Ure in ure. Pa gledala, kako so bili lepi. Pol sem še ena dva z našega konca videla, z Belce sta bila. Pol je pa. Kakšen se je kaj oglasil, je rekel: "Kaj je punčka, a smo kot si si nas predstavljala? Smo takšni?" Sem rekla: "Lepi ste." One pa: "Bejži. Bojo te. Bejži." No in sem rekla: "Če me niso prej, me ne bodo niti zdej. Kaj čjo me? Kaj?" Veselje, da jih gledam, ne. Je pa jih bilo, veste. Niso pa mogli jit po glavni cesti, ker so jo minirali domobranci. So šli pa tle čez po tej ulici, pol pa tja na njive, tam je bila pa cesta za naprej v Ribnico. Tam so šli čez, so korakali.

R *Ste vi imela kakšen privilegij, ker ste bila interniranka? Kako so vas tretirali v družbi?*

IZ Nič. Nič nisem imela privilegij. Nobeden mi ni pomagal neč. Še zdaj, ko sem po, ko je, devet let sem bila poročena, pa mi je mož umrl zraven mene na postelji. Kap ga je. Dušan je bil v šestem letu, punca je bila pa v devetmu, osem, no. Pa sem se zbudila, pa je umiral. Samo še enih dvakrat je izdihnil. Kaj mislite, zakaj sem pa takšna. Kok je, če dobiš moža. Pa tako sem ga rada imela, ne. In sem ga dobila, mi je umrl. No in privilegij, ki čem imet. Nobeden me ni vprašal, ali otroki študirajo al to al ono. Pa veste, da je prej bilo dnarja. Bi lahko dali, ne. Punca si je zadnje leto posojilo vzela, eno leto ali dve, da je doštudirala. Je zobozdravnica v Novem mestu. No in tako sem jaz se mantrala. Jaz sem, pa ta sestra, ki je umrla, sva pa na občini delali. En bife je bil za malco pa za kavo in smo dvajset let delale honorarno tam notri. V takmu dimu, da ni bilo včasih videt luči nič. Samo da sva kakšen dinar zaslužile, še pokojnina je bila majhna. Nobeden pa ni vprašal, kako. Enkrat sestri se je, eno leto pred mojim, mož ubil z motorjem, pa je pol dobila enga, kaj se je reklo, milijon, ne molijon, ali je bil milijon, kaj jaz vem, zavarovanje. Pa je rekla mi ena, ki je bila na vodilnem mestu, saj zdaj je v Ljubljani, če je še živa, da naj si od sestre sposodim. Sem rekla: "Kaj si čem sposodit, če ne vem, če ji bom lahko vrnila." Toliko so bili nesramni. Oni so pa žrli ko ... Ne bom nič grdo govorila.

R *Gospa Zamida, povejte mi, koliko članov vaše ožje družine, se je vrnilo iz italijanskih taborišč?*

IZ Naših članov. Mojih? Mi štiri punce pa oče.

R *Kdaj se je oče vrnil?*

IZ Kmalu za nami. Samo on je prišel z Raba na Rako. Z Reke pa tle dol, ne. Tako da smo ga kmalu pričakale. Italijani so še bežali. So jih partizani gnali po cesti na Čabar pa potem not na Notranjsko. So šli. No in pred njimi je prišel pa en poveljnik, ampak v partizane oblečen. Pa je spraševal, če smo kaj videli partizane. Tako, že bolj mešano govoril, pa kdaj so šli, pa koliko jih je bilo. Spet kot otrok sem že spet hotela bleknit nekaj, pa me je oče pod mizo, da naj bom tiho. Nam je pa sumljivo prišlo, ko smo vprašali od kje gredo. "Osilnika." Ni rekel Osilnica, ampak Osilnika. Pol smo pa bli tiho. Pred njimi je šlo partizanov čuda. Gor so gnali Italijane. No in pol so ti prišli. So šli gor za njimi. Kam so šli, pa ne vem. Ampak glejte, ko smo domov prišli, so Talijane gnali po cesti. Tako revni so bili, res. Meni so se smilili. Pol sem prišla jaz, pred njimi. Pa je prosil: "Aque, aque." Pa sem imela glih en črn kofe, divko kuhano, projo, pa sem mu en lonček nesla ven. "O, gazia. Grazia." Je tako spil. Jaz nisem in še dane sem takšna, glejte. Ne bi nosila župnikom, pa tem. Ampak takim revčkom. Tle v samopostrežno hodi eden brez nog, ko ga je v Ljubljani vlak. So ga fantje vrgli. Mamilaši. Pa me prosi za sendvič. Pa mu ga dam. Dam mu denar, naj si ga kupi. Boljše, da daš tako iz rok v usta, kot da se zgubi tam po poti.

R *Ste kdaj po vojni in po internaciji najprej nadaljevala šolanje?*

IZ Nisem. Me je bilo sram, da ne bom znala imeti sošolcev, sem le toliko cajta manjkala, ne. Nisem šolala se nič. Pet let sem imela osnovne šole, nič družga, ne. Pol sem pa, ko sem iz Dolenje vasi prišla v Kočevje, sem šla v brigado v Novo Gorico. Sedemdeset dni sem bila dol. Pol sem pa šla v službo. V gostinstvu sem bila v službi. Kar sem tam rabila, sem pa znala, ne.